

BİR ŞİİR MECMUASINDAN HAREKETLE DERZİ-ZÂDE ULVÎ'NİN YAYIMLANMAMIŞ BİR GAZELİ

AN UNPUBLISHED POEM BELONGING DERZİ-ZÂDE ULVÎ, FOUND IN A
POETRY MAGAZINE

Hamza KOÇ* -Emre ŞENGÜL -Ferit BÜLBÜL*****

ÖZ: Asıl adı Mehmed olup Derzi-zâde lakabıyla tanınan Ulvî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Ulvî'den bahseden tezkireciler, şairin İstanbullu olduğu konusunda mutabıktırlar. Kardeşi Mustafa Çelebi'nin de Re'yî mahlasıyla şiirler yazması, onun edebî bir çevrede yetiştiğini göstermektedir. Ulvî'nin hayatının en önemli safhası Manisa müftüsü Muallim-zâde Ahmed Efendi'nin yanında ilim tahsil etmesiyle başlar. Zira Manisa'da bulunduğu sıralarda Kanunî'nin oğlu II. Selim'in musahiplerinden Celal Bey ve Turak Çelebi tarafından şehzadeye takdim edilmiş ve Turak Çelebi'nin yardımıyla birçok ihšana mazhar olmuştur. Ulvî, ayrıca II. Selim'e sunduğu kasidelerle şehzadenin takdirini kazanmış ve hem ilmi hem edebî anlamda kendisini yetiştirerek XVI. yüzyılın seçkin şairleri arasındaki yerini almayı başarmıştır. Fakat Turak Çelebi'nin Kanuni tarafından İstanbul'da idam ettirilmesi, şairi maddî ve manevî anlamda zora sokmuştur. Hamisinin katledilişinden duyduğu derin üzüntüyü dile getiren bir matla yazan Ulvî; bu şiirden rahatsız olan Kanunî'nin, hakkında çıkardığı hapis ve ölüm fermanı üzerine ortadan kaybolmuş ve II. Selim'in tahta oturmasıyla tekrar İstanbul'a dönerek Hubbî Mollası adıyla şöhret kazanan Mehmed Vusûlî Efendi'ye mülazım olmuştur. Meyhane ve şaraba olan düşkünlüğünden dolayı hayatının son dönemlerini sefalet içerisinde geçirmiş ve 993/1585 yılında İstanbul'da ölmüştür. Ulvî, en önemli eseri olan *Dîvân*'ının yanında bir de *Manisa Şehrengizi* kaleme almıştır. Mazmun ve edebî sanat açısından zengin, sade ve akıcı bir üsluba sahip olan Ulvî'nin ayrıca birçok şiir mecmuasında manzumelerine rastlamak mümkündür. Bilindiği üzere şiir mecmuaları, divan şairlerinin manzumelerinin toplandığı ve kayıt altına alındığı önemli kültürel kaynaklarımızdır. Dolayısıyla gerek divan sahibi birçok şairin divanında bulunmayan şiirleri ihtiva etmeleri gerekse döneminin edebî zevkini yansıtmaları açısından kayda değer öneme sahiptirler. Bu ehemmiyete binaen incelediğimiz Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi Y 0431'de kayıtlı şiir mecmuasında Ulvî'nin, biri *Dîvân*'ında yer almayan toplam üç gazeli bulunmaktadır. Bu çalışmada Ulvî'nin yayımlanmadığı tespit edilen bu gazelinin şekil ve

*Doç. Dr.-Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Giresun-hamza.koc@giresun.edu.tr (Orcid: 0000-0002-8324-3707)

** Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi/Giresun-emresengul616@gmail.com (Orcid: 0009-0004-7867-319X)

*** Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi/Giresun-feritbulbul148@gmail.com (Orcid: 0009-0000-0482-9658)

muhteva özellikleri üzerinde durulacak, söz konusu manzumenin Ulvî'ye aidiyeti tartışılacak ve çeviri yazılı metni sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: XVI. yüzyıl, Derzi-zâde Ulvî, şiir mecmuası, divan, yayımlanmamış gazel.

ABSTRACT: *Little is known about the [Ottoman] poet Derzî-zâde Ulvî, including when he was born, beyond that his original was Mehmed. Moreover, scant bibliographic sources tell us that he most likely was from Istanbul. He had a brother, Mustafa Çelebi, who like him, composed poetry in the Re'yî style, thus implying that Ulvî was reared in a literary milieu. A huge turning point in Ulvî's life was when he moved to Manisa and began studying the sciences under Muallim-zâde Ahmed Efendi, the province's mufti. At around the same period, he was presented to Sultan Süleyman the Magnificent's son Selim II (then a prince) by Celal Bey and Turak Çelebi, with their high praise (they were good friends with the royals). Ulvî would end up writing several odes for Selim, and upon gaining his favour, gradually earned himself a name as one of the 16th century's most distinguished poets both in the literary and scholarly sense. Unfortunately, Çelebi's execution by order of the Sultan threw Ulvî into financially and morally troublesome times for a while. He expressed his grief over the incident in a poem that would end up rubbing the Sultan the wrong way, who in response issued a warrant for his imprisonment and death. As a result, Ulvî went into hiding, and wouldn't resurface and return to Istanbul until Selim II took the throne. When he did, he apprenticed under Mehmed Vusûlî Efendi (aka Hubbî Mollası). Alas, Ulvî was heavy drinker, and died in poverty in Istanbul in 993/1585 at the hands of his habit. Nevertheless, in his lifetime he left behind two books, Divan (his magnum opus) and Manisa Şehrengizi, plus countless works of prose scattered across multiple poetry magazines – all of which are characterized by a distinctly rich, fluent, and yet plain literary style, and collectively represent a valuable cultural treasure trove. Similarly, non-Divan poetry, regardless of who the poet is, further reflect people's literary taste around that era. In this study, we want to focus one gazel of Ulvî's (he wrote three in total) that made its way in a poetry magazine (Yapı Kredi Research Library – Y 0431) rather than Divan. We shall examine its form and content, debate why we think it belongs to Ulvî, and then provide a transliteration and Modern Turkish translation.*

Keywords: 16th Century, Derzi-zâde Ulvî, poetry magazine, divan, unpublished gazel.

Giriş

Asıl adı Mehmed Çelebi olup Derzi-zâde/Terzi-zâde lakabıyla meşhur olan Ulvî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak Ulvî'den söz eden kaynaklar (Yavuz ve Özen, 1972: II/23; Kutluk, 1989: II/646; İsen, 1994: 318; Şemsettin Sâmî, 1996: IV/3174; Kutluk, 1997: 178; Kurnaz ve Tatçı, 2001: II/699; Solmaz, 2005: 429; Kılıç, 2010: II/1105; URL-1: 238) onun İstanbullu olduğu noktasında hemfikirdirler. Kardeşi Mustafa Çelebi'nin de Re'yî (ö. 981/1573-74)¹ mahlasıyla şiirler yazması, Ulvî'nin aileden gelen bir şair mizacına sahip olduğunu ve edebî bir iklimde yetiştiğini göstermesi bakımından önemlidir (Çetin, 1993: III). Manisa müftüsü Muallim-zâde Ahmed Efendi'nin danışmentliği görevini üstlenen ve ondan ilim tahsil eden Ulvî, Kanuni'nin oğlu II. Selim'in musahipleri Celal Bey ve Turak Çelebi vasıtasıyla şehzadeye takdim edilir. Böylece Celal Bey ve Turak Çelebi'nin himmetleriyle birçok ihsana kavuşur ve rahat bir hayat sürer. Ayrıca Şehzade Selim'e sunduğu kasidelerle onun iltifatına nail olan

¹ Kınalı-zâde Hasan Çelebi (Kutluk, 1989: I/397) ve Şemsettin Sâmî (1996: III/2264) Re'yî'nin 981'de öldüğünü söylerken Riyâzî'de (Açıkgöz, 2017: 158) bu tarih 982'dir.

Ulvî, elindeki olanakları iyi kullanıp kendisini ilmî ve edebî anlamda yetiştirerek çağının seçkin şairleri arasındaki yerini almayı başarır. Fakat Turak Çelebi'nin Kanuni'nin emriyle İstanbul'da idam edilişi, Ulvî'nin hayatını maddî ve manevî anlamda altüst eder. Hamisinin katledilişinden duyduğu derin üzüntüyü dile getiren

Dil harâba varıyor sîneye cânân gelsün

Şehri hâlî komasun tahtına sultân gelsün

matlı şii, Kanuni'yi çok rahatsız eder. Padişahın, hakkında çıkardığı hapis ve ölüm fermanı üzerine uzun bir süre ortadan kaybolan Ulvî, II. Selim'in tahta oturmasıyla birlikte tekrar İstanbul'a döner ve padişahın buyruğuyla Molla Çelebi'ye (Mehmed Vusûlî Efendi) mülazım olur. İstanbul'a dönüşünden bir müddet sonra vuku bulan büyük yangında şairin de evi yanar. Bunun üzerine her beytinde "âteş" ve "âb" kelimelerinin geçtiği meşhur kasidesini kaleme alır. Meyhane ve şaraba olan düşkünlüğünden dolayı insanlardan uzaklaşır ve hayatının son dönemlerini sefalet ve yalnızlık içerisinde geçirir. Bu yüzden Ulvî, sağlığında bir divan tertip edemez (Kutluk, 1989: II/648-650; İsen, 1997: 258-266).² Yenipazarlı Vâlî (ö. 1007/1598-99), şairin ölümüne "*İçüp Ulvî bekâ câmını geçdi bezm-i mihnetden*" mısraıyla tarih düşürmüştür. Buna göre 993/1585'te İstanbul'da ölen Ulvî, Galata Mezarlığı Kanlı Kozlar mevkiine defnolunur (Yavuz ve Özen, 1972: II/23; Kayabaşı, 1997: 427; Kurnaz ve Tatçı, 2001: II/699; URL-1: 241).³

Ulvî'nin edebî şahsiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun her sahada inkişaf ettiği ve rüşdünü bulduğu bir dönemde oluşmuştur. Böyle bir olgunluk evresinin, şairi de aynı istikamette etkilemesi kaçınılmazdır (Çetin, 1993: V). Tezkirelerde Ulvî'nin hayatına dair bilgilerin yanı sıra şairlik kabiliyetine yönelik geniş değerlendirmeler de yer almaktadır. Âşık Çelebi; Ulvî'nin hoş tabiatlı, kaside ve gazel yazmakta yetenekli ve tarih düşürmekte mahir olduğunu söyler (Kılıç, 2010: II/1106). Ahdî; atasözü kullanımında Necâtî'nin izinden gittiğini, orijinal mazmunlar bulup şiirine sokması açısından Zâtî'ye benzediğini, nazik ve lirik tarzı ile Hayâlî'yi çağrıştırdığını ve akıcı üslubuyla Hilâlî'yi kışkırdığını, ayrıca kaside, gazel, tercî-i bent ve tahmiste istidat sahibi olduğunu ifade eder (Solmaz, 2005: 429). Beyânî; şiiirlerinin saf, derinlik ve mana açısından etkileyici, gazellerinin sanatkârane, kasidelerinin ise eşsiz oluşuna dikkat çeker (Kutluk, 1997: 178-

² Ulvî hakkında bilgi veren kaynaklardan sadece Riyâzî, "*Bu eş'âr netâyic-i tab'ı pür-iktidârdur ki Dîvân'ından intihâb olunup sebt olındı.*" ifadesiyle şairin divan sahibi olduğunu belirtir (bk. Açıkgöz, 2017: 239). Kınalı-zâde Hasan Çelebi ve Beyânî, her ne kadar Ulvî'nin derbeder ve perişan hâlimden dolayı divan tertip edemediğini söylese de gerek *Dîvân*'ının bir dibacesinin olması gerekse bu dibacede ve bazı şiiirlerinde divan tertip ettiğine dair açık ifadelerin bulunması, onun hayattayken şiiirlerini bir araya getirdiğinin en önemli delilidir (Çelik ve Kılıç, 2018: 65).

³ Ayrıca Ali Nihad Tarlan (1948: 5), hususi kütüphanesinde yer alan bir mecmuanın (D. 261) sonundaki tarihler arasında Ulvî'nin vefat tarihini veren "*Makâm olsun sana cennetde Ulvî*" mısraının kaydedildiğini belirtir.

179). Kınalı-zâde Hasan Çelebi; temiz edalı, tatlı sözlü, ince hayalli, fesih ve belîğ bir şair olduğunu, bunun yanında iham ve tevriye sanatlarıyla şiirine anlam kazandırdığını belirtir (Kutluk, 1989: II/646). Riyâzî, emsalsiz tabiatıyla zamanının renkli söyleyişli ustaları arasında yer aldığına ve doğuştan gelen bir şairlik yeteneğine sahip olduğuna vurgu yapar (URL-1: 239). Bursalı Mehmed Tâhir, *Dîvân*'ının mana yönünden zengin bir hayli mazmun içerdiğinden bahseder (Yavuz ve Özen, 1972: II/23). Mehmed Süreyya ise Ulvî'nin diline perhizinin olmadığını, bir diğer ifadeyle fikrini açıkça beyan etmekten kaçınmadığını söyler (Akbayar, 1996: V/1642).

Ulvî, şiirdeki hünerini tezkirecilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere daha çok gazel ve kaside nazım şeklinde sergilemiştir. Günümüzde bile sıkça başvurduğumuz atasözü ve deyimleri ustalıklı kullanması, onun bu konudaki maharetini gözler önüne sermektedir. Ayrıca günlük konuşma diline ait bazı kavramlardan yararlanarak şiirine farklı bir boyut kazandırmıştır. İran ve bazı klasik Türk şairlerinin tesiri altında kalmakla beraber çağdaşı ve kendisinden sonra yetişen birçok sanatçıyı da etkilemiştir. XVI. yüzyılın en büyük şairlerinden olan Bâkî (ö. 1008/1600) ile birbirlerinin şiirlerine karşılıklı nazireler yazmaları, Ulvî'nin ne derece kudretli bir şair olduğunu göstermesi açısından oldukça mühim bir husustur. Döneminin güzide şairlerinden biri olan Ulvî'nin en önemli eseri, yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde nüshaları bulunan *Dîvân*'ıdır. Bunun yanında bir de *Manisa Şehrengizi* kaleme aldığı bilinmektedir. Ulvî'nin ayrıca birçok şiir mecmuasında manzumelerine rastlamak mümkündür.

1. Şiir Mecmualarının Önemi

Şiir mecmuaları, şiirden anlayan ve belli bir şiir zevkine sahip olan kişiler tarafından tertip edilmelerinin yanı sıra toplumun beğenisinin de hesaba katılarak oluşturulduğu mühim eserlerdir. Edebiyat tarihimiz açısından büyük önem arz eden şiir mecmuaları, divan sahibi birçok şairin divanında yer almayan şiirleri ihtiva etmeleri ve döneminin şiir zevkini yansıtması açısından eşsiz birer hazine niteliği taşırlar. Bunun yanında literatürde kendisine dair bilgi bulunmayan şairlerin ve şiirlerinin tespitinde, ayrıca basılı divanlardaki şiirlerin eksikliklerinin giderilmesinde ve çeşitli nedenlerden hasil olan yanlış okumaların düzeltilmesinde mecmualar, en önemli başvuru kaynakları konumundadır.

Osmanlı edebiyatına mensup divan sahibi şairlerin bir kısmında çeşitli sebeplerden dolayı divanlarına dâhil olmayan şiirlere rastlanır. Şairlerin bilerek divanlarına almadığı yahut divanlarını tertip ettikten sonra yazdığı şiirler ise yine bu sahanın mahsullerinden olan mecmualarda veya başka eserlerin içerisine dâhil edilmiş bir şekilde karşımıza çıkar (Kılıç ve Çelik, 2017: 254). Divanlarda ve(ya) divan neşirlerinde yer almayan şiirlerin sadece mecmualarda bulunmasının birçok nedeni vardır: Şair, divanını tertip ederken sadece beğendiği şiirlerin divanında yer almasını istemiş olabilir veya bazı şiirleri karalama hâlinde kalmış ve mecmua derleyicisi bunları görüp eserine almıştır. Aynı şekilde şairin, divanını tertip ettikten

sonra kaleme aldığı şiirlerini divanına alması için ömrü vefa etmemiştir. Belki mecmuayı teşkil eden müstensihin gördüğü nüsha kaybolmuştur ya da divanları neşreden araştırmacılar bütün nüshaları görmemiştir. Belki de bu şiirleri mecmuaya müstensihin kendisi ilave etmiştir veya aynı mahlaslı şairleri karıştırmıştır. Bu nedenleri çoğaltmak gayet mümkündür. Ama şurası bir gerçektir ki mecmuaları tıpkı divanlar gibi yani şairlerin şiirlerini içeren önemli birer kaynak olarak görmemiz gerekir (Kesik vd., 2015: 362). Kaldı ki mecmualara, buradaki kayıtlara güvenmekten başka çaremiz de yoktur. Zira mecmualara hep şüpheyle baktığımız takdirde diğer yazmalara, söz gelimi divan nüshalarına da aynı kuşkuyla yaklaşmaktan bizi ne alıkoacaktır? (Köksal, 2013: 326-327).

2. Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi Y 0431 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası

2.1. Mecmuanın Tavsifi

Kütüphanede *Mecmû'a-i Eş'âr* adıyla kayıtlı olan ve derleyeni bilinmeyen mecmuanın 16. yüzyılda tertip edildiği düşünülmektedir. 47 varaktan müteşekkil olan mecmua, 185x120 mm. ölçülerindedir. Satır ve sütun sayısı muhtelif, sayfa kenarları -35b-36a varakları hariç- cetvelsizdir. Yeşil renkli mukavva cilt içerisinde yer alan mecmuanın kâğıt türü aharlı krem, yazı türü ise taliktir. Şiir başlıklarının bazılarında kırmızı, diğer kısımlarda siyah mürekkep kullanılmıştır. Şirazesi dağılmış ve rutubetten zarar görmüş olan mecmuanın muhtelif yerlerindeki bazı sayfaları boş ve yırtıktır.

2.2. Mecmuanın Şair Kadrosu

Farklı nazım şekillerinden oluşan toplam 231 manzumenin yer aldığı mecmuada Bâkî, şiir sayısı bakımından ön plana çıkmaktadır. Mecmuada şiirleri bulunan şairleri ve şiir sayılarını alfabetik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: Adlî (1), Âhî (2), Ahmed (1), Alî Çelebi (1), Amrî (1), Âşık Efendi (1), Âzerî (1), Azmî (1), Bağdatlı Rûhî (1), Bâkî (57), Behiştî (3), Bekâyî (2), Belâyî (1), Celâlî (1), Cemâlî (1), Cevherî (1), Cihânî (1), Cinânî (2), Devâmî (1), Emrî (5), Fehmî (1), Figânî (1), Firâkî (1), Fuzûlî (5), Gelibolulu Mustafa Âlî (8), Gınâyî (1), Gubârî (1), Hâce Efendi (1), Hâfızî (1), Hâlisî (1), Harîmî (1), Hâşimî Bursevî (1), Hâverî (1), Hayâlî (2), Hayretî (3), Hüdâyî (2), Hükmî (1), Kabûlî (5), Kalender (1), Kâmî (1), Kemâlpaşa-zâde/İbn Kemâl (1), Levâmî (1), Makâlî (2), Mânî (2), Mâtemî/Hâtemî (2), Mesîhî (1), Murâdî (1), Münîrî (1), Necâtî (5), Nev'î (7), Ni'metî (1), Rahîmî (1), Rahmî (2), Revânî (2), Re'yî (1), Sâdik (3), Sâmi (1), Sânî (1), Selîmî (1), Sultan Bâyezîd (1), Taşlıcalı Yahyâ (5), Ulvî (3), Ümîdî (5), Vâlihî (1), Zârî (1), Zâtî (2), Ziyetî (1), Zuhûrî (1). Mecmuada ayrıca 7 Farsça şiir ve şairi tespit edilemeyen 27 matla, 11 müfred, 2 gazel, 3 kıta ve 1 muhammes de bulunmaktadır. Ulvî'nin çalışmamıza konu olan gazeli, mecmuanın 44b varağında yer almaktadır.

3. Ulvî'nin Yayımlanmamış Gazeli

3.1. Gazelin Şekil ve Muhteva Özellikleri

3.1.1. Vezin

Aruz, klasik Türk şiirinin en önemli ahenk unsurlarından biridir. Ulvî, çalışmamıza konu olan beş beyitlik gazelinde remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbını kullanmıştır. Söz konusu gazelde şair; klasik Türk şiirinde sıklıkla başvurulan imale, vasl ve med gibi aruz uygulamalarından yararlanmış. Bilindiği üzere kısa ünlü ile biten bir heceyi uzun ünlü değerine yükseltmeye, başka bir deyişle kapalı hece gereken yerlerde açık heceyi biraz uzatarak okumaya imale adı verilmektedir. Şairler imaleye genellikle Türkçe kelimelerdeki kısa heceli eklerde, atıf vavlarında ve Farsça tamlamalardaki izafet kesrelerinde başvurmuşlardır. “Yüzini”, “niçe” (b. 1); “kulunu”, “ile” (b. 2); “la'lüni”, “beni”, “nice”, “aglamasın”, “bu” (b. 3); “kanum”, “içdüğine”, “dahı”, “kanum” (b. 4); “ana”, “bu” (b. 5) ifadelerindeki koyu yazılan heceler, Ulvî'nin imale yaptığı yerlerdir.

Med, Arapça ve Farsça kelimelerdeki bir uzun heceyi veya sonu iki sessiz harfle ya da hemze ile biten bir heceyi bir uzun ve bir kısa olmak üzere iki hece değerinde okumaktır. Med, vezin gereği yapılan bir uygulama olmakla beraber şiirde iç ahengi sağlayan önemli bir unsur olarak da karşımıza çıkar. Ulvî; “mâh-tâbânüm” (b. 1), “seng-dil” ve “kâr” (b. 5) örneklerinde görüleceği üzere gazelin üç yerinde bu uygulamaya başvurmuştur.

Vasl (ulama) ise sonu ünsüzle biten bir kelimeyi kendisinden sonra gelen sözcüğün ünlü harfine bağlamaktır. Açık hece üretmek veya bir hece eksiltmek için başvurulan bir aruz uygulamasıdır. Açık hece üretileceği zaman ünsüz bir ses ünlü bir sese, bir hece eksiltileceği zaman ise iki ünlü ses birbirine katılır. “Kanum içdüğine” (b. 4), şairin açık hece üretmek için başvurduğu tek vasl örneğidir. Ulvî, vezin gereği Arapça ve Farsça sözcüklerdeki uzun ünlülerin kısa ünlü değerine düşürülmesi, diğer bir ifadeyle uzun okunması gereken hecelerin kısa okunması anlamına gelen ve aruzda kusur olarak kabul edilen zihafa hiç başvurmamıştır.

3.1.2. Kafiye ve Redif

Kafiye, kısaca en az iki mısra sonundaki ses tekrarıdır. Bu ses tekrarının bulunduğu kelimelerin ya kendilerinin ya da anlamlarının farklı olması gerekir. Şiire ahenk katan unsurlardan birisi olan kafiye, sadece Türk edebiyatına özgü değildir. Diğer dillerin edebiyatlarında da farklı niteliklerde de olsa kafiye bulunmaktadır. Yüzyıllar boyu şiirin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülen kafiye, günümüzde şiirin tanımı içinde belirtilmemekle birlikte her dönemde şiir dilinin bir özelliği olarak kendisini göstermiştir (Saraç, 2010: 257). Bütün klasik edebiyatlarda olduğu gibi divan şiirinde de şairler, dâhil oldukları geleneğin estetik nizamına sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Bu bakımdan divan şiirinde kafiye ve redif gibi unsurların kullanımını büyük ölçüde gelenek belirler. Bu anlayışta kafiye

daha çok göze hitap eder. Dolayısıyla şairler bazen Türkçe kelimelere getirilen eklerle bazen de birbiriyle kafiyeli olması mümkün olmayan ancak benzer sesleri ihtiva eden sözcüklerle kafiye yapmışlardır. Kimi zaman da redifin sağladığı sese kafiyeyle emanet etmişlerdir (Macit, 1996: 84). Şiirlerini, geleneğin belirlediği ölçütler çerçevesinde kaleme alan Ulvî, çalışmamıza konu olan gazelinde klasik Türk şairlerinin en çok tercih ettiği mürdef kafiyeyle kullanmıştır. Ridf harfi bulduran yani bir uzun ünlü (â, î, û) ile bir sessiz harften oluşan kafiye çeşidine mürdef kafiye adı verilmektedir. Şair gazelini revî harfi “nûn” olan “-ân” mürdef kafiye ile kaleme almış ve “cân”, “mâh-tâbân”, “sultân”, “giryân”, “kan” ve “efgân” kelimeleri arasında kafiye yapmıştır.

Redif; reviden sonra gelen, anlam ve fonksiyon bakımından aynı ek, kelime yahut kelime topluluklarıdır. Ek dışındaki redifler şiiri belli bir düşünce etrafında toplar, ortak bir zemine oturtur ve ona bütünlük kazandırır. Redifler bazen tek kelime olur, bazen de birden fazla hatta mısranın neredeyse çoğuna yayılır bir durumda görülür. Bu takdirde redif, ahenk bakımından metne kafiyeyle daha fazla katkı sağlar. Redif aslında ilk başta şair için bir kolaylık olarak görülebilirse de aslında başarılı şiirle başarısız şiiri belirleyen ölçütlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Saraç, 2010: 260). Divan şiirinde kafiyeyle bütünlük ve zenginleştirici olarak redife çok yer verilmiştir. Redif şiirde ses ve anlamın odak noktasıdır. Böyle bir odak noktası şiirin kendi içinde varlık bütünlüğünü sağlar. Redif ayrıca şiirde ahengi artırarak okuyucuyu/dinleyiciyi etkilemenin yanında şiirin çağrışım dünyasını da zenginleştirir. Bu bakımdan divanlarda redifli gazellerin sayısı redifsizlerden daha fazladır (Macit, 1996: 88). Ulvî, kafiyeyle olduğu gibi redifte de geleneksel kuralların dışına çıkmamıştır. Şair; “cân**um benüm**”, “mâh-tâbân**um benüm**”, “sultân**um benüm**”, “giryân**um benüm**”, “kan**um benüm**” ve “efgân**um benüm**” ifadelerindeki “-um benüm” yapısını redif olarak kullanmıştır. Diğer taraftan Ulvî'nin *Dîvân*'ında yer alan şiirlerinin genelinde redif kullanmış olması, mısralar arasındaki uyumu sağlama noktasında bu ahenk unsuruna gösterdiği hassasiyeti gözler önüne sermektedir.

3.1.3. Dil ve Üslup

Ulvî, çalışmamıza konu olan gazelini oldukça sade bir dil ve akıcı bir üslupla kaleme almıştır. Şair, manzumesinde klasik Türk şiirinde sıklıkla karşılaşılan, okuyucunun zihnini yormayan, ağır mazmunlardan uzak ve rahatlıkla anlaşılabilir ifadeleri tercih etmiştir. Bununla beraber uzun zincirleme tamlamalardan kaçınmış ve “çeşm-i giryân” (b. 3), “tîr-i gamze” (b. 4) gibi hemen hemen bütün divan şairlerinde sıklıkla görülen terkipleri kullanmıştır.

Âşıkane tarzda yazdığı gazelinde Ulvî, sevgilinin çeşitli güzellik unsurları ile bazı vasıflarına değinmiş ve bunları etkileyici bir üslupla nazma dökmüştür. Gazelin ilk beytinde şair, âşığın sevgiliye olan hasretini dile getirmekte ve ancak onun ay gibi parlak yüzünü görünce mutlu olabileceğini

başka bir deyişle zulmetten kurtulabileceğini ifade etmektedir. Nitekim klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzü parlaklığı bakımından âşığın sürekli bakmak istediği yerdir. Beyitte şair, sevgilinin güzel yüzünden bir an olsun gözünü ayırmak istemeyen bir âşık profili çizmiştir.

Gazelin ikinci beytinde şair, sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biri olan gözü üzerinde durmaktadır. Klasik Türk şiirinde göz; zalim, kan dökücü, cellat, katil, sayyâd (avcı), harâmî (yol kesici), yağmacı, fitneci, hilebaz ve sâhir (büyücü) gibi sevgiliye ait hemen hemen bütün özellikleri üzerinde taşır. Beyitte âşık, sevgiliye seslenmekte ve onun zalim gözünden aman dilemektedir. Bununla beraber şair, âşığı aciz bir köleye, sevgiliyi ise bir hükümdara teşbih etmekte ve bu payenin bir gereği olarak ondan adalet ve merhamet beklentisini dile getirmektedir.

Klasik Türk şiirinde sevgilinin dudağı, güzel görünüşü, rengi, küçük ve yuvarlak oluşu, ben ve ayva tüyleriyle çevrenişi vb. yönleriyle divan şairlerinin sıkça söz ettiği güzellik unsurlarındandır. Üçüncü beyitte sevgilinin dudağı rengi itibarıyla kırmızı ve değerli bir süs taşı olan la'le benzetilmiştir. Âşık, gerek ayrılığın verdiği ızdıraptan gerekse sevgilinin eziyetinden dolayı sürekli gözyaşı dökmektedir. Devamlı ağladığı için gözlerine kan oturur ve artık kanlı gözyaşı dökmeye başlar. Sevgili ise bu durum karşısında hayretini gizleyemeyip dudağını ısırmaktadır. Beyitte aynı zamanda âşığın kanlı gözyaşı ile sevgilinin la'l dudağı arasında renk açısından dikkat çekici bir bağ kurulmuştur.

Dördüncü beyitte sevgilinin kaşı kemana kirpikleri ise oka benzetilmiştir. Gamze oka teşbih edildiğinde delmek, öldürmek ve yaralamak gibi eylemleri üstlenir. Sevgilinin kaşı ise fitne çıkarmada gözü ile ortak hareket eder. Kaşın keman şeklinde eğri olması yani çatılması sevgilinin öfkeli olduğunun göstergesidir. Âşığın hışımla baktığı zaman gerilen bu yay, kirpik oklarını âşığın bağına saplayarak kanını döker. Âşığın yaralanmasından veya kanının dökülmesinden sorumlu olan tek kişi sevgilidir. Dolayısıyla delili ile ortada olan bu durumu inkâra kalkışması hiçbir şey ifade etmeyecektir.

Gazelin son beyti ise sevgilinin kayıtsız tavırları üzerine kuruludur. Klasik Türk şiirinin başkişisi konumunda olan sevgilinin en önemli vasfı âşığın zulmetmesidir. Zira cevri oku atarak canına kasteder, hakiki aşkına karşılık vermeyerek rakiple gönül eğlendirir, kısacası âşığın eziyette sınır tanımaz. Taş kalpli olduğu için merhametsizdir, dolayısıyla âşık her ne kadar ağlayıp inlese de onu asla yumuşatamaz. Aksine âşığın bu hâlden zevk alır. Âşığın en büyük hayâli ise sevgiliye kavuşmaktır. Ancak sevgiliye olan aşkında ne kadar samimi ise sevgili de o derece vefasızdır.

3.2. Gazelin Ulvî'ye Aidiyetine Dair İpuçları

Ulvî'nin sözü edilen gazeli ile basılı *Dîvân*'ında (Çelik ve Kılıç, 2018) yer alan şiirleri arasında dil ve üslup özellikleri bakımından kayda değer benzerlikler göze çarpmaktadır. Nitekim çalışmamıza konu olan gazelde kullanılan "cânân" sözcüğü şairin basılı *Dîvân*'ında 106 yerde; "mâh-tâbân"

ifadesi 19 yerde; “çeşm-i giryân” terkihi 9 yerde; “tîr-i gamze” kelime grubu, “tîr-i gamze, gamzen okı, nâvek-i gamze, hadeng-i gamze” şeklinde 16 yerde; “seng-dil” terkihi “seng-dil, dil-i seng, sengîn-dil ve dil-i sengîn” şeklinde 9 yerde; “kemân-ebrû” tamlaması “kemân-ebrû, kaşı kemân, kemân kaş, hilâl ebrû, kaşı hilâl” şeklinde 25 yerde ve “dendân” kelimesi ise 13 yerde geçmektedir. Diğer taraftan mevzubahis gazel ile Ulvî'nin diğer gazellerinin işlenen tema, hayal dünyası, edebî sanatlar ve nazım tekniği bakımından ciddi anlamda örtüştüğü görülmektedir. Bununla beraber üzerinde konuşulan gazelin Ulvî'ye aidiyetini kuvvetlendiren başka unsurlar da vardır. Şöyle ki incelediğimiz şiir mecmuasında Ulvî'nin toplam 3 gazeli bulunmaktadır. Bu gazellerin ikisi şairin basılı *Dîvân*'ında (Çelik ve Kılıç, 2018) yer alırken diğeri ise gerek söz konusu *Dîvân*'ında gerekse Ulvî ile ilgili muhtelif çalışmalarda (Çetin, 1993; Özmen, 2017; Kılıç ve Çelik, 2017; Çelik, 2018) bulunmamaktadır. Ayrıca mecmuada Ulvî'nin Re'yî mahlasıyla şiirler yazan kardeşi Mustafa Çelebi'nin de bir gazelinin yer alması, bahis konusu manzumenin Ulvî'ye aidiyetini güçlendiren bir diğer etmen olarak kabul edilebilir.

3.3. Gazelin Çeviri Yazılı Metni

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Şād olur gördükçe cānān yüzini cānum benüm
Niçe gündür kim görünmez māh-tābānum benüm
2. Ben kuluñı zūlm ile öldürmesin zālim gözün
Hāy efendüm hāy begüm devletlü sulṭānum benüm
3. La'lüñi dişler beni gördükçe dendānuñ senün
Nice şan ağlamasın bu çeşm-i giryānum benüm
4. Tîr-i ğamzeñ şanum içdüğine inkār itmesin
Ey kemān-ebrū dağı ağızındadır şanum benüm
5. 'Ulviyā bir seng-dil dil-dāra virdüm gönümi
Kār kılmaz aña bu feryād u efgānum benüm

Sonuç

Bilindiği üzere mecmualar, gerek derleyicisinin gerekse tertip edildikleri dönemin şiir zevkini yansıtmaları, şairlerin çeşitli sebeplerle divanlarına almadıkları birçok manzumeyi ihtiva etmeleri ve divan sahibi olmadığı için daha önce ismi duyulmamış pek çok şairi gün yüzüne çıkarmaları açısından kayda değer ehemmiyete sahip kültür hazinelerimizdendir. Son zamanlarda mecmualar üzerine yapılan akademik çalışmaların artması, şairlerle ilgili mevcut bilgilerin güncellenmesine ve

neşredilen birçok divanın içeriğinin zenginleşmesine hatta bazı mühim yanlışların düzeltilmesine olanak sağlamıştır. Bu düşünceden hareketle incelediğimiz Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi Y 0431 numarada kayıtlı şiir mecmuasında 16. yüzyılın en az Bâkî kadar kudretli şairlerinden biri olan Ulvî'nin üç gazeline rastlanmıştır. Bu gazellerden ikisi şairin basılı *Dîvân*'ında yer alırken biri gerek söz konusu *Dîvân*'ında gerekse Ulvî ile ilgili muhtelif çalışmalarda tespit edilememiştir. Bu gazelin; gerek kullanılan kelimeler gerekse işlenen tema, hayal dünyası ve nazım tekniği bakımından şairin diğer gazelleriyle ciddi manada örtüştüğü göze çarpmaktadır. Bu çalışma ile mecmuaların klasik Türk edebiyatı araştırmacıları için ne derece önemli kaynaklar olduğu bir kez daha ortaya konulmuş ve Ulvî ile ilgili mevcut bilgilere bir yenisi daha eklenmiştir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Akbayar, N. (1996). *Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî*. C. 5, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çelik, B. (2018). Derzi-zâde Ulvî ve Manisa Şehrengizi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 39, 223-290.
- Çelik, B. - Kılıç, M. (2018). *Derzi-zâde 'Ulvî Dîvân*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Çetin, İ. (1993). *Derzi-zâde Ulvî (hayatı, edebî şahsiyeti ve divanının tenkidli metni)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İsen, M. (1994). *Kühü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İsen, M. (1997). Klasik kültürden iki ilginç portre Turak Çelebi ve Ulvî. *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kayabaşı, B. (1997). *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kesik, B. vd. (2015). Bir şiir mecmuasından hareketle Muhibbî'nin yayımlanmamış şiirleri. *International Journal of Language Academy*, 3 (1), 361-373.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şuarâ inceleme-metin*. C. II, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kılıç, M. - Çelik, B. (2017). Bâkî'nin gazellerine ek ve Derzi-zâde 'Ulvî'ye nazîreleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 253-332.
- Köksal, M. F. (2013). Bâkî'nin bilinmeyen veda gazeli ve dîvânında bulunmayan bazı şiirleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10, 319-330.
- Kurnaz, C. - Tatçı, M. (2001). *Mehmet Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî divân şâirlerinin muhtasar biyografileri*. C. II, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Kutluk, İ. (1989). *Kınalı-zade Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şuarâ*. C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kutluk, İ. (1997). *Beyâni Mustafa Bin Carullah Tezkiretû's-Şuarâ*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Macit, M. (1996). *Divân şiirinde âhenk unsurları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mecmû'a-i Eş'âr*. Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi. Nadir ve Yazma Eserler Bölümü. Nu. Y 0431.
- Özmen, V. (2017). *Derzizâde Ulvî dîvânı'nın tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Saraç, M. A. Y. (2010). *Klâsik edebiyat bilgisi biçim-ölçü-kafiye*. 3. Baskı, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Solmaz, S. (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (inceleme-metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Şemsettin Sâmî (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*. C. IV, Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Tarlan, A. N. (1948). *Şiir mecmualarında XVI ve XVII. asır divan şiiri: Ulvî-Me'âlî-Nihânî-Feyzî-Kâtibî*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yavuz, A. F. - Özen, İ. (1972). *Bursalı Mehmet Tahir Osmanlı Müellifleri*. C. II, İstanbul: Meral Yayınevi.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: Açığöz, N. (2017). Riyâzû's-Şuara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0> (Erişim: 03.01.2024)
- URL-2: Şahin, E. (2014). Ulvî, Derzî-zâde Mehmed Ulvî Çelebi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ulvi-terzizade-mehmed-ulvi-celebi> (Erişim: 02.01.2024)

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale konusu ve kapsamı, etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Katkı Oranı Beyanı / Author Contributions: Özet, Abstract, Giriş, Gazelin Ulvî'ye Aidiyetine Dair İpuçları ve Gazelin Transkripsiyonlu Metni Hamza KOÇ; Gazelin Şekil ve Muhteva Özellikleri Emre ŞENGÜL; Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi Y 0431 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası ve Sonuç bölümleri Ferit BÜLBÜL tarafından yazılmıştır. / The Turkish Abstract, English Abstract, Introduction, Clues to the Belonging of the Gazelle to Ulvi, and the Transcribed Text of the Gazelle are written by Hamza KOÇ; the Form and Content Features of the Gazelle are written by Emre ŞENGÜL; and the Poetry Mecmuası Registered in Yapı Kredi Research Library No. Y 0431 and the Conclusion sections are written by Ferit BÜLBÜL.